

*Een land
geboren
uit gebed*

*De wonderlijke wording van
Nederland 1567-1598*

Alex van Vuuren

Een land geboren uit gebed

Alex van Vuuren

Hilversum, 2012

Door de auteur vrijgegeven aan het publiek domein

info@eenvrijenatie.nl

www.eenvrijenatie.nl

ISBN 9789491448010

NUR 688

Inhoudsopgave

1. Inleiding	5
2. Gebed voor de prins	6
3. Johannes Calvijn en biddagen in de Nederlanden	7
4. Het gebed van een rechtvaardige in Alkmaar	9
5. Nederland en Ninevé	11
6. Onze voorouders wisten hoe zij moesten bidden	13
7. Biddagen, vastendagen en dankdagen 1567-1598	15
Literatuurverwijzingen	22

*In tyden van oorloghe, pestilentie,
dieren tydt,
sware vervolginghe der Kercken
ende andere
openbare ellendicheden,
sal men een*

vasten met bidden

*aenstellen ende heylighen, door
raet der Kercken ende bewillinghe
der Overheyt.*

1. Inleiding

Deze brochure ‘Een land geboren uit gebed’ gaat over Nederland. De titel is ontstaan vanuit de groeiende overtuiging dat gebed van wezenlijk belang was voor het ontstaan van onze natie. Nederland is geboren uit een vrijheidsstrijd, waarin het protestantse geloof een wezenlijke rol speelde. Onze voorouders beseften, dat zij deze strijd niet alleen met de wapenen van de wereld konden voeren. Naar de mens gezien was er niet veel hoop op succes. Gedreven door de nood en door een innerlijke overtuiging, zochten zij door het gebed hun kracht en vertroosting bij God.

Vanaf 2008 heb ik studie verricht naar het thema ‘vrijheid’ in de vaderlandse geschiedenis. Ik ontdekte een relatie tussen het geloof in God en vrijheid. Onder vrijheid bedoel ik in dit verband onze nationale onafhankelijkheid en de burgerlijke vrijheden van alle Nederlanders. In 2010 verscheen als resultaat van mijn studie het boek ‘Een vrije natie’.

Deze publicatie is toegespitst op gebed zoals dat een rol speelde in onze nationale vrijheidsstrijd. De brochure is een verzameling van losse artikelen, die deels afkomstig zijn uit mijn boek. Verder is een lijst opgenomen met biddagen die tijdens de cruciale beginfase van de Tachtigjarige Oorlog zijn gehouden.

AvV

Hilversum, 8 maart 2012

2. Gebed voor de prins

Nationale beroering ontstond in 1582 toen prins Willem van Oranje op 18 maart aan de rand van de dood werd gebracht door een aanslag op zijn leven. Als belangrijkste leider van de vrijheidsstrijd tegen Spanje was prins Willem erg geliefd. De aanslag had in Antwerpen plaatsgevonden en de burgemeester van die stad riep spoedig een openbare bid- en vastendag uit om te bidden voor de gezondheid van de prins. Een tijdgenoot schreef over de respons van de Antwerpse bevolking:

[De bid- en vastendag werd] gehouden ... met sulken menigte en toevloedinge van volk in allen Kerken, datmen niet weet oit meer volx in de Kerken van Antwerpen gesien te hebben, noch noit so vele tranen gestort te sijn, door de grote liefde en affectie die de gemene borgeren en inwoonders van de stad Antwerpen den Prince waren toedragende.¹

Prins Willem herstelde. Toen de prins op 2 mei voor het eerst weer in het openbaar verscheen, verzamelde zich een grote menigte om hem te zien en ‘velen weenden van blijdschap’.²

3. Johannes Calvijn en biddagen in de Nederlanden

Van grote invloed op de praktijk van bid- en vastendagen in ons land was het onderwijs van de reformator Johannes Calvijn (1509-1564). Calvijn erkende het belang van gemeenschappelijk vasten en schreef hierover in zijn 'Instituut'. Een belangrijk aspect van wat hij leerde was dat het niet moest gaan om een vaste instelling. De gelovigen konden worden opgewekt tot openbaar gebed en vasten als daartoe een aanleiding was. Hij dacht daarbij aan calamiteiten, zoals een epidemie, oorlog of hongersnood:

... indien de pest om zich heen begint te grijpen, als er hongersnood of oorlog uitbreekt, of als zich anderszins een ramp voor een land of volk begint af te tekenen, in die situatie [is het] de plicht van de herders om de gemeente tot vasten aan te sporen, om op die wijze ootmoedig de toorn van de Heere af te bidden.³

In navolging van Calvijn ontstond binnen de Nederlandse hervormde kerken het gebruik om dagen af te zonderen voor gebed en vasten. In het begin was de vervolging een belangrijke stimulans tot gebed en vasten. Ook in de Nederlandse vluchtelingenkerken in Duitsland en Engeland werd gevast en gebeden voor de verdrukte geloofsgenoten in het vaderland. Naarmate de hervormde kerk in de Nederlanden meer in het openbaar kon functioneren, namen ook de organisatorische verbanden toe tot op het nationale niveau.

Kerkvergaderingen op elk niveau besloten tot het houden van bid- en vastendagen:

- plaatselijke kerken
- classes (regionaal)
- particuliere synodes (gewestelijk)
- nationale synodes

De praktijk van biddagen werd tijdens de nationale synode in Dordrecht in 1578 als volgt vastgelegd:

In tyden van oorloghe, pestilentie, dieren tydt, sware vervolginghe der Kercken ende andere openbare ellendicheden, sal men een vasten met bidden aenstellen ende heylighen, door raet der Kercken ende bewillinghe der Overheyt, soo dat geschieden can, alsoo dat de gemeenten haer van 't gewoonlyck voetsel ende tydelycke handelinghe tot den avont toe onthouden sal, met bidden, het woort Gods te hooren, de heylighe Schrifte te lesen, ende andere heylighe oeffeninghen hare boetvaerdicheyt ende geloove betuyghen, en in de ware Godsalicheyt toenemen.⁴

Naarmate de invloed van de hervormde kerk op de overheid tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) toenam, werden de gebedsoproepen steeds vaker door de overheid gedaan. Uiteindelijk zijn er afkondigingen van biddagen gekomen vanuit elk bestuurlijk niveau:

- stadsbesturen
- burgemeesters
- staten van gewesten
- Staten-Generaal
- Raad van State
- prins Willem van Oranje

4. Het gebed van een rechtvaardige in Alkmaar

Jan Arentszoon was mandenmaker. Hij was ook de eerste hagenprediker in Holland. Op 14 juli 1566 hield hij zijn eerste preek in het open veld bij Hoorn en trok daarbij ongeveer vierduizend toehoorders. Ruim een week later sprak hij bij Haarlem tot vijfduizend aanwezigen. Op 28 juli had hij drieduizenddriehonderd mensen onder zijn gehoor in de buurt van zijn geboortestad Alkmaar. Hij kon wel vier uur lang spreken. Hoewel hij daarvoor geen speciale opleiding had genoten, was hij goed bekend met de Bijbel. Daarbij had hij de gave om te spreken, op een wijze die op vriend en vijand indruk maakte.

Arentszoon schrok er niet voor terug om op 31 juli buiten de poorten van Amsterdam Gods woord te brengen, de stad die vanwege de bloedige vervolging van protestanten ‘Moorddam’ genoemd werd. De menigte die naar hem luisterde, zwol aan tot ongeveer vijfduizend. Meer hagenpreken bij die stad volgden in de maand daarop en verder sprak hij bij Utrecht en bij Edam.

In 1572 werd Arentszoon als predikant naar Alkmaar beroepen, in welke hoedanigheid hij in het volgende jaar voorzitter was van de Noord-Hollandse synode. Tijdens het Spaanse beleg van Alkmaar, dat op 21 augustus 1573 begon, was hij in de stad. Onder de inwoners heerste angst voor wat er zou gebeuren als de stad in handen van de vijand zou vallen. De protestanten namen hun toevlucht tot gebed:

die vromen ende gheloovigen baden Godt daghelicx met veel tranen ende suchten, dat Hij alsulck danighe onmenschelicke ende bloetdorstighe tyrannie van haer halsen ghenadelicken afweeren wilde.⁵

Jan Arentszoon lag toen ziek op bed. Op 28 augustus stierf hij, nadat het volgende was voorgevallen:

Deese [Jan Arentszoon] seit men, dat in sijn krankheit sijn' bekende vrienden, Meester Nanning van Foreest, naderhandt Raedsheer in den hoogen Raede, Philips Cornelissoon, en andere, voor sijn dootbed deed komen, ende hen wel hertelijk tot kloekmoedigheid opwekte, ja ook wegens den last, dien se droegen met de versekering der aenstaende verlossing vertrooste. Godt, riep hij, sal een goede uitkomst geven en de vijandt [zal] ditmael de stad niet winnen.⁶

Kort na dit gezegd te hebben, blies hij zijn laatste adem uit. Wat hij uit geloof had gesproken kwam niet lang daarna wonderlijk uit. Van Alkmaar de victorie! Alkmaar was tijdens de Tachtigjarige Oorlog de eerste stad die van de Spanjaarden werd bevrijd.

5. Nederland en Ninevé

Meerdere aanslagen zijn er op het leven van prins Willem van Oranje gepleegd. Een pistoolschot in Antwerpen op 18 maart 1582 leidde tot een ernstige wond, waarvan de prins herstelde. Twee jaar later was hij minder gelukkig. Door de hand van een sluipmoordenaar stierf Willem van Oranje op 10 juli 1584 in Delft. Zijn laatste woorden waren een gebed:

*Mijn God, mijn God, heb medelijden met mij en met dit arme volk.*⁷

Opmerkelijk is een passage uit een brief die Maurits, de zestienjarige zoon van prins Willem, twee dagen na de dood van zijn vader schreef:

*Maar omdat de laatste woorden van Zijne Excellentie waren: ‘Mijn God, ontferm U over mijn ziel, mijn God, ontferm U over Uw volk!’ hoop ik, dat de barmhartige God zijn gebed verhoord zal hebben en dat hij deze landen onder zijn heilige bescherming en hoede zal nemen.*⁸

Als eerste reactie op de moord deed graaf Jan van Nassau, de broer van de prins, een oproep tot gebed:

*Ik hoop dat deze beproeving ertoe leidt, dat iedereen toeneemt in de vreze des Heeren en net als de koning en de inwoners van Ninevé het aangezicht van God gaat zoeken.*⁹

Ninevé is bekend als de heidense stad waarvan de hele bevolking zich tot God keerde met gebed en vasten. Het officiële verslag van de moord op de prins, dat in opdracht van de Staten-Generaal was geschreven, besloot met een gelijkgestemde oproep aan de lezers

*om te wenen, te vasten en waarachtig berouw te tonen van hun zondig leven.*¹⁰

Op 14 juli, vier dagen na de moord, kondigden de Staten-Generaal een algemene bid- en vastendag af voor alle gewesten van de Verenigde Nederlanden.

Het was niet uitzonderlijk dat de overheid een publieke oproep deed tot gebed. Tussen 1572 en 1598 werden in de vrije Nederlanden meer dan veertig publieke bid-, vasten- en dankdagen door het hoogste bestuurlijke gezag uitgeroepen: de Staten-Generaal, de Raad van State en Willem van Oranje. Naast deze nationale biddagen waren er vele andere publieke momenten van gebed tijdens de vrijheidsstrijd tegen Spanje. Onze voorouders werden gedrongen tot gebed door de nood in het land in verband met de oorlog of door de oorlog zelf. Als zij een bijzondere bevrijding of overwinning meemaakten, was hun eerste reactie om God daarvoor te danken.

Een indrukwekkend voorbeeld daarvan is wat er gebeurde in 1574. In dat jaar werd de stad Leiden maandenlang belegerd door Spaanse troepen, zodat de bevolking uiteindelijk gekweld werd door honger en pest.¹¹ Het stadsbestuur riep in die periode de Leidse bevolking viermaal op tot gebed. Op zondag 3 oktober 1574 was er onverwachts een doorbraak, waardoor de troepen van de prins de stad konden bereiken en de bevolking konden voorzien van voedsel. Meteen daarop gingen de geuzenadmiraals en hun manschappen samen met de burgers naar 'de Pieterskerk, waar zij God geloofd en geprezen hebben' voor de wonderlijke uitredding.¹² Diezelfde middag woonde de prins in Delft een kerkdienst bij, toen hem het bericht bereikte dat Leiden ontzet was. Hij lichtte de predikant in, die de gemeente voorging in dankzegging. Het nieuws ging als een lopend vuurtje door Delft en 'de twee grote kerken van Delft raakten vol' met mensen die spontaan God dankten voor deze goede tijding.¹³

Net als in de dagen van Ninevé zochten aan het eind van de zestiende eeuw Nederlanders van hoog tot laag hun heil bij een barmhartig God.

6. Onze voorouders wisten hoe zij moesten bidden

De Reformatie in de zestiende eeuw is onverbrekkelijk verbonden met het ontstaan van Nederland. De herontdekking van de Bijbel leidde tot een herleving van de Bijbelse praktijk van bidden en vasten. Van Luther is bekend dat hij een intensief gebedsleven leidde. De martelaren van de Reformatie gingen biddend en God lovend de dood in.

Gebed was in de zestiende eeuw meer dan een persoonlijke aangelegenheid. Calvijn schreef in zijn 'Institutie' over noodsituaties waarin de hele kerkelijke gemeente opgeroepen kon worden tot dagen van gezamenlijk bidden en vasten. Vasten had voor de calvinisten de Bijbelse betekenis van onthouding van voedsel. Ondanks de vervolging bleef de hervormingsbeweging in de Nederlanden groeien. Gemeenten ontstonden die de richtlijn van Calvijn voor gezamenlijk gebed vele malen in praktijk brachten. Naarmate zij zich gingen organiseren werden er kerkorden opgesteld. In alle kerkorden werd vastgelegd dat de kerk in tijden van nood de overheid kon vragen om afkondiging van publieke bid- en vastendagen.

De Tachtigjarige Oorlog gaf daarom aanleiding tot vele publieke bid- en vastendagen. Tijdens de belegeringen van Haarlem en Leiden riepen afwisselend de prins van Oranje en het stadsbestuur op tot dagen van gebed en vasten. Deze bid- en vastendagen vonden zo vaak plaats, dat een onderzoeker van de Leidse archieven tot de gevolgtrekking kwam dat die dagen "er gewis toe bijdroegen, dat in de afgestreden stad toch een goede geest bewaard gebleven is, ja, dat moed en kracht en hoop er niet werden uitgeblust".

In de loop van de Nederlandse vrijheidsoorlog kwam de oproep tot het houden van een biddag steeds vaker van de Staten-Generaal en gold deze voor het hele land. Telkens waren het nieuwe situaties die aanleiding gaven tot biddagen.

Een Engelse diplomaat rapporteerde uit Den Haag aan zijn regering:

The States have again published a fast and prayer of thanksgiving for their late deliverance and for increase of God's benefits towards them: these seem to be their best weapons and defence.¹⁴

De biddagen die Nederland in de zestiende en zeventiende eeuw gekend heeft bestaan in die vorm niet meer. Toch zijn zij voor ons een teken dat het ontstaan van ons land vervlochten is met gebed. Zij zijn voor altijd een getuigenis van de kracht van het wapen van gebed, niet in het minst tegen het defaitisme dat mensenharten vaak week maakt. In combinatie met het getuigenis van de Schrift geeft de vaderlandse geschiedenis reden om ernstig te bidden en veel te verwachten ... voor de toekomst van ons land.

7. Biddagen, vastendagen en dankdagen 1567-1598¹⁵

Datum	Door wie uitgeroepen	Reden
20 april 1567	Hervormde kerk	Benaauwdheid van komst Alva en vlucht prins Willem
3 september 1568	Waalse kerk in Southampton, Engeland	Voor prins Willem van Oranje en zijn pogingen om de verdrukte kerken te verlossen
9 juli 1570	Protestantse gemeente in Maidstone, Engeland	Voor de verdrukte broeders in de Nederlanden
vanaf de zomer van 1572	Particuliere synode voor Noord-Holland te Hoorn	Wegens de nood van de tijd
25 september 1572	Waalse kerk in Southampton, Engeland	Voor prins Willem van Oranje in zijn strijd tegen Alva
26 december 1572	In Haarlem	Dank voor het afslaan van de vijand de vorige dag
29 januari - 1 februari 1573	Prins Willem van Oranje	Voor redding van de stad
1 februari 1573	Prins Willem van Oranje	Nood van het land
8 maart 1573	Prins Willem van Oranje	Nood van het land
8 mei 1573	Stadsbestuur Haarlem	Voor redding van de stad
24 en 26 juni 1573	Prins Willem van Oranje	Verootmoediging om Gods toorn af te wenden
8 juli 1573	Stadsbestuur Haarlem	Voor een laatste poging tot ontzet van de stad.
oktober 1573	Gouverneur Diederik Sonoy	Dank voor de overwinning over de vloot van Bossu op 11 oktober
november 1573	Stadsbestuur Leiden	Vanwege de hongersnood tijdens het beleg
29 november 1573	Prins Willem van Oranje	Nood van het land
Kerst 1573	Nederlands hervormde kerk in Londen	Vanwege de 'jammerlijke staat' van de kerken van Frankrijk en Nederland
29 januari 1574	Spontaan	Voor hun overwinning op de Spanjaarden in een zeeslag bij Reimerswaal

Datum	Door wie uitgeroepen	Reden
21 februari 1574	Stadsbestuur Leiden	Dank voor overwinning van de vloot in Zeeland
23 februari 1574	Stadsbestuur Leiden	Dank voor inname van Middelburg
6 juni 1574	Stadsbestuur Leiden	Dank voor diverse overwinningen buiten Leiden en gebed voor beëindiging van het beleg van Leiden
augustus 1574	Diederik van Bronckhorst, commissaris van de prins en lid van het stadsbestuur	Voor het ontzet van Leiden
1 september 1574	Stadsbestuur Leiden	Voor de voorgenomen aanval van het prinselijke leger
29 september 1574	Stadsbestuur Leiden	Voor het ontzet van de stad
3 oktober 1574	Stadsbestuur Leiden	Dank voor het voedsel dat de stad is binnengekomen
3 oktober 1574	Spontaan	Dank voor het ontzet van Leiden
9 november 1574	Hervormde kerk Dordrecht	Vanwege de aanhoudende oorlog
10 november 1574	Stadsbestuur Leiden	Dank voor het Leidse ontzet
1 december 1574	Stadsbestuur Leiden	Dank voor vertrek van de vijand uit de omgeving van Leiden
8 februari 1575	Stadsbestuur Leiden	Inwijding van de Leidse universiteit
15 februari 1575	Prins Willem van Oranje en de Staten van Holland en Zeeland	In verband met vredesonderhandelingen
21 maart 1575	Stadsbestuur Leiden	Dank voor het ontzet van het eerste beleg een jaar geleden
23 juni 1575	Hervormde kerk Dordrecht	
3 oktober 1575	Stadsbestuur Leiden	Voor het Leids ontzet een jaar geleden
9 november 1575	Prins Willem van Oranje	Voor de voorspoed van het land
23 februari 1576	Stadsbestuur Leiden	Dank dat de vijand de schans van Krimpen heeft verlaten
5 juni 1576	Hervormde kerk Dordrecht	Voor Zierikzee, dat belegerd werd

Datum	Door wie uitgeroepen	Reden
28 september 1576	Staten van Holland	Dank en voorbede vanwege voorspoedig overleg met Vlaanderen, Brabant en andere gewesten
3 oktober 1576	Stadsbestuur Leiden	Dank voor Leids ontzet van 1574
1 november 1576	Stadsbestuur Leiden	Dank voor pacificatie van Gent
22 november 1576	Vluchtelingenkerken in Engeland	Voor de gelovigen in Antwerpen na de plundering van de stad op 4 november
4 februari 1577	Vluchtelingenkerken in Engeland	Voor bescherming van de kerken in Frankrijk en Vlaanderen
15 / 16 februari 1577	Staten van Holland	Voor het overleg dat Holland en Zeeland hebben met Don Juan van Oostenrijk
25 juli 1577	Stadsbestuur van Dordrecht in overleg met de Hervormde kerk	Bid- en vastendag
1 september 1577	Staten van Holland	Dank voor goede ontwikkeling en voorbede voor de toekomst van het land
3 oktober 1577	Stadsbestuur Leiden	Dank voor Leids ontzet van 1574
5 december 1577	Hervormde kerk Dordrecht	Bid- en vastendag
23 december 1577	Generale Staten in Brussel	Voor de voorspoed van het land en het bestuur van Matthias van Oostenrijk, de landvoogd
maart 1578	Prins Willem van Oranje	Moeilijke tijden
28 maart 1578	Staten van Holland	Vanwege de oorlog
24 juli 1578	Hervormde kerk Dordrecht	Vanwege de oorlogsdreiging in de omliggende provincies
20 augustus 1578	Staten van Holland	Voor een einde aan de oorlog
3 oktober 1578	Stadsbestuur Leiden	Dank voor Leids ontzet van 1574
19 november 1578	Staten van Holland	Voor de bevrijding van de Nederlanden
3 december 1578	Magistraat van Gent	Bij gelegenheid van de komst van prins Willem van Oranje om de godsdienstvrede te bewaren
13 maart 1579	Staten van Holland	Voor de beëindiging van het geweld

Datum	Door wie uitgeroepen	Reden
31 maart 1579	Vluchtelingenkerken in Engeland	Voor de kerken in Vlaanderen, Brabant en andere plaatsen
1 april 1579	Staten van Holland op verzoek van prins Willem van Oranje	Voor de vredesbesprekingen in Antwerpen
9 september 1579	Staten van Holland en Zeeland	Vanwege de bedrieglijke vredehandel van de vijand
3 februari 1580	Staten van Holland	Voor de bevrijding van de Nederlanden
24 april 1580	Staten van Holland	Voor de bevrijding en de welvaart van de Nederlanden
24 juni 1580	Synode van Gelderland te Harderwijk	Vanwege de ellende in het gewest
18 september 1580	Staten van Holland	Biddag
20 oktober 1580	Prins Willem van Oranje, stadhouder van Friesland	Vanwege de vijandelijke invasie in Friesland.
26 juli 1581	Prins Willem van Oranje, stadhouder van Friesland	Vanwege de overwinning op de vijand (Rennenberg) op 19 juli.
9 augustus 1581	Prins Willem van Oranje in overeenstemming met de wens van de nationale synode in Middelburg	Vanwege de oorlog
13 december 1581	Staten van Holland op verzoek van prins Willem van Oranje	Voor de voorspoed van de Nederlanden na het huwelijk tussen de hertog van Anjou en de koningin van Engeland
21 maart 1582	Magistraat van Antwerpen	Na de moordaanslag van Jaureguy op prins Willem van Oranje
1 april 1582	Staten van Holland	Voor het herstel van prins Willem van Oranje van zijn wond
2 mei 1582	In Antwerpen	Eerste kerkgang van prins Willem van Oranje na zijn herstel
28 november 1582	Prins Willem van Oranje	Om Gods toorn af te wenden
26 januari 1583	In Antwerpen	Dank voor het mislukken van de Franse furie

Datum	Door wie uitgeroepen	Reden
9 februari 1583	Staten van Holland	Naar aanleiding van de Franse furie te Antwerpen
20 april 1583	Staten van Holland	Vanwege het beleg van Eindhoven door Spaanse legers
24 augustus 1583	Staten van Holland op verzoek van prins Willem van Oranje	Vanwege het verlies van verschillende steden
20 september 1583	In Gelderland	Bid- en vastendag
18 april 1584	Staten-Generaal	Vanwege de hoge nood in het land
25 juli 1584	Staten-Generaal	Na de dood van prins Willem van Oranje
21 oktober 1584	Staten van Holland	Voor het bestuur van het land
6 november 1584	Vluchtelingenkerken in Engeland	Vastendag
23 januari 1585	Staten-Generaal	Wegens de moeilijke tijden
eind mei 1585	In Antwerpen	Na een ogenschijnlijke overwinning bij de Kauwenstijnse dijk
12 juni 1585	Staten-Generaal	Voor het ontzet van Antwerpen
22 augustus 1585	In Gelderland	Bid- en vastendag
27 augustus 1585	Vluchtelingenkerken in Engeland	Voor het door de Spanjaarden belegerde Antwerpen
22 januari 1586	Staten-Generaal	Voor de nieuwe regering onder de Graaf van Leicester
18 juni 1586	De landvoogd Graaf van Leicester	Voor een zegen over zijn regering
9 juli 1586	Vluchtelingenkerken in Engeland	Voor de kerken in Vlaanderen en Frankrijk
3 september 1586	De landvoogd Graaf van Leicester	Voor verlossing van de belegerde stad Grave
10 maart 1587	In Gelderland	Bid- en vastendag
10 april 1587	Staten van Holland	Voor het behoud van het land tegen de aanvallen van de vijand
8 april 1587	Vluchtelingenkerken in Engeland	Naar aanleiding van de troebelen in Frankrijk en Holland
24 juni 1587	In Sluis, Vlaanderen	Vanwege het beleg van Sluis
26 juni 1587	Staten-Generaal	Voor bescherming tegen de activiteiten van heimelijke vijanden
11 november 1587	Staten-Generaal	Omdat het land van het Woord van God beroofd dreigt te worden

Datum	Door wie uitgeroepen	Reden
23/31 maart 1588	Staten-Generaal	Vanwege de algemene toestand
20 juli 1588	Staten-Generaal	Vanwege de dreiging van de vijand te water en te land
5 oktober 1588	Raad van State	Vanwege de dreiging van de Spaanse armada en het leger van Parma
7 december 1588	Staten-Generaal	Vanwege de ondergang van de Spaanse vloot
13 september 1589	Staten-Generaal	Dank en voorbede voor de nieuwe Franse koning Hendrik IV
4 april 1590	Staten-Generaal	Dank voor de inname van Breda
15 augustus 1590	Staten-Generaal	Dank voor Gods genade in de strijd met de vijand en gebed voor de bescherming van Frankrijk
22 augustus 1590	Raad van State	Bid- en vastendag
8 mei 1591	Staten-Generaal	Dank dat de ogen van vele vorsten open gaan voor de bedoelingen van Spanje
15 juni 1591	Classis Dordrecht	Biddag
27 juni 1591	Staten-Generaal	Dank voor de inname van Zutphen en Deventer
27 november 1591	Staten-Generaal	Dank voor de verovering van vele plaatsen door prins Maurits zonder grote verliezen
10 december 1591	Vluchtelingenkerken in Engeland	Voor de kerken in de verdrukking
7 mei 1592	Staten-Generaal	Voor de koning van Frankrijk in oorlog met Spanje
6 oktober 1592	Stadsbestuur Leiden	Vanwege de inauguratie van de theologische faculteit aan de universiteit
9 december 1592	Staten-Generaal	Dank voor de verovering van Steenwijk, Coevorden en andere plaatsen
14 april 1593	Raad van State	Voor succesvolle voortgang van de oorlog
9 juni 1593	Vluchtelingenkerken in Engeland	Voor de moeilijke situatie in Frankrijk en Vlaanderen

Datum	Door wie uitgeroepen	Reden
25 juni 1593	Stadsbestuur Leiden	Voor de verovering van Geertruidenberg
29 september 1593	In Gelderland	Bid- en vastendag
30 maart 1594	Staten-Generaal	Voor nieuwe militaire ondernemingen van staatse (Nederlandse) zijde
18 mei 1594	Vluchtelingenkerken in Engeland	Voor de kerken in de verdrukking
27 juli 1594	Stadsbestuur Leiden	Dank voor de inname van Groningen
28 september 1594	In Gelderland	Bid- en vastendag
28 oktober 1594	Staten-Generaal	Dank voor het voorspoedige verloop van de oorlog in 1594
24 mei 1595	Staten-Generaal	Voor het begin van de veldtocht van dit seizoen
21 september 1595	Vluchtelingenkerken in Engeland	Voor de kerken in de verdrukking
29 november 1595	Staten-Generaal	Vanwege de dure tijd en de aanvallen van de vijand
29 mei 1596	Staten-Generaal	Voor het militaire ondernemingen van dit nieuwe seizoen
22 januari 1597	Staten-Generaal	Voor de verbreking van de macht van de vijand
2 juli 1597	Staten-Generaal	Voor het militaire ondernemingen van dit nieuwe seizoen
september 1597	Staten-Generaal op advies van Raad van State	Voor de geslaagde belegering van Rheinberg door prins Maurits
24 september 1597	Vluchtelingenkerken in Engeland	Voor wijsheid voor de protestantse vorsten
15 oktober 1597	In Gelderland	Bid- en vastendag
5 november 1597	Staten-Generaal	Dank voor overwinningen die in 1597 behaald zijn
17 maart 1598	Staten-Generaal	Voor het militaire ondernemingen van het nieuwe seizoen
16 december 1598	Staten-Generaal	Voor succes in de oorlog en voor economische welvaart

- 1 Pieter Christiaensz. Bor, Oorsprongk, begin, en vervolgh der Nederlandsche oorlogen, beroerten, en borgerlyke oneenigheden II (Amsterdam 1680) 314 (zeventiende boek, fol. 17).
- 2 Ibidem, 316 (zeventiende boek, fol. 19).
- 3 Johannes Calvijn, Institutie of onderwijzing in de christelijke godsdienst II (Houten 2009) 429, 431 (boek 4, hoofdstuk 12.14 en 12.17).
- 4 Prof. Dr. D. Nauta en Dr. J.P. van Dooren ed., De nationale synode van Dordrecht 1578. Gereformeerden uit de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden bijeen (Amsterdam 1978) 158.
- 5 Nanning van Foreest, Kort verhaal van het beleg van Alkmaar. Een ooggetuigenverslag (Alkmaar 2000) 50.
- 6 G. Brandt, Historie der reformatie en andere kerkelyke geschiedenissen, in en ontrent de Nederlanden I (Amsterdam 1671) 543.
Foreest, Kort verhaal, 38, 40.
- 7 De laatste woorden van de prins werden diezelfde dag nog opgetekend door de Staten-Generaal.
Resolutiën der Staten-Generaal van 1576 tot 1609 IV, 1583-1584. N. Japikse ed., Rijks geschiedkundige publicatiën, grote serie nr. 43 ('s-Gravenhage 1919) 655.
- 8 Prins Maurits van Nassau, een zoon van prins Willem van Oranje, was in Leiden op de dag dat zijn vader in Delft vermoord werd. Twee dagen later, op 12 juli, schreef hij in Delft deze woorden in een brief aan de stad Gent.
Verhandelingen en onuitgegeven stukken betreffende de geschiedenis der Nederlanden II, J.C. de Jonge ed. ('s-Gravenhage en Amsterdam 1827) 102-103.
De moord van 1584. Oorspronkelijke verhalen en gelijktijdige berichten van den moord gepleegd op prins Willem van Oranje. J.G. Frederiks ed. ('s-Gravenhage 1884) 136-137.
- 9 Uit een brief van graaf Jan van Nassau aan de Staten-Generaal (Dillenburg, 21 juli 1584).
Correspondance de Guillaume le Taciturne, prince d'Orange VI. L.P. Gachard ed. (Brussel/Gent/Leipzig 1857) VI, 195, 197.

- 10 Het officiële verslag heette het ‘Verhael vande moort, ghedaen aanden persooene des doorluchtighen hoochgheboorn fursten ende heeren, heern Wilhelms’ en was in 1584 in Delft gedrukt.
De moord van 1584, 80.
Correspondance de Guillaume VI, 143-144.
- 11 De prins zelf schatte op de dag na het ontzet van Leiden het aantal slachtoffers tijdens de belegering op zes- tot achtduizend mensen (brief van 4 oktober).
Archives ou correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau. Eerste serie V, 1574-1577. G. Groen van Prinsterer ed. (Leiden 1838) 75-76.
Willem van Oranje, Brieven. M.W. Jurriaanse ed. (Middelburg 1933), 117.
- 12 I.I. Orlers, Beschrijvinge der stad Leyden (Leiden 1614) 412.
Ook: Emanuel van Meteren, Nederlantsche historien ofte geschiedenissen inhoudende den gantzen staet, handel, soo van oorlogen als vrede-handels in onsen tyden begin ende einde (z.p. 1611) fol. 160a.
- 13 Orlers, Beschrijvinge, 413-414.
Ook: Van Meteren, Nederlantsche historien, fol. 160a.
Een dag later schreef de prins aan zijn broer Jan van Nassau (4 oktober 1574, Delft) over het ontzet van Leiden en gaf daarin aan God de eer:
E.L. sollen hiemitt nit verhalten wie das wir von der gnaden Gottes, nach gehabter grossen sorg, mühe und arbeit, gesterigs tags umb 9 uhren vor dem mittagh die statt von Leijden ... entsetzt, und wiederumb mitt nottürfftigen victualien versehen; dafür wir dem Allmechtigen lob und dank sagen.
Archives ou correspondance V, 75-76.
Oranje, Brieven, 117.
- 14 Bericht uit Den Haag van Henry Kylligrew (Hendrik Killegrey), lid van de Raad van State namens de koningin Engeland, op 14 september 1588 (4 september, o.s.).
Calendar of state papers. Foreign series. Of the reign of Elizabeth XXII, July-December 1588. Richard Bruce Wernham ed. (Londen 1936) 184.
Online: www.british-history.ac.uk/catalogue.aspx?gid=124
- 15 Voor meer details en bronvermeldingen bij de biddagen zie <https://eenvrijenatie.nl/Overzichtbiddagen.pdf>.